

RIITTA KOIKKALAINEN, SELIINA PÄÄLLYSAHO,
MARKKU ROINILA, TOMI ROSTI JA HANNA VÄRRI

MITEN KANNUSTAA JA TUKEA AVOINTA JULKAISEMISTA?

Avointa julkaisemista edistetään tarjoamalla siihen tutkijan kannalta merkityksellisiä kannustimia. Lisäksi tulee tarjota riittäviä ja monipuolisia palveluita julkaisemisen tueksi.

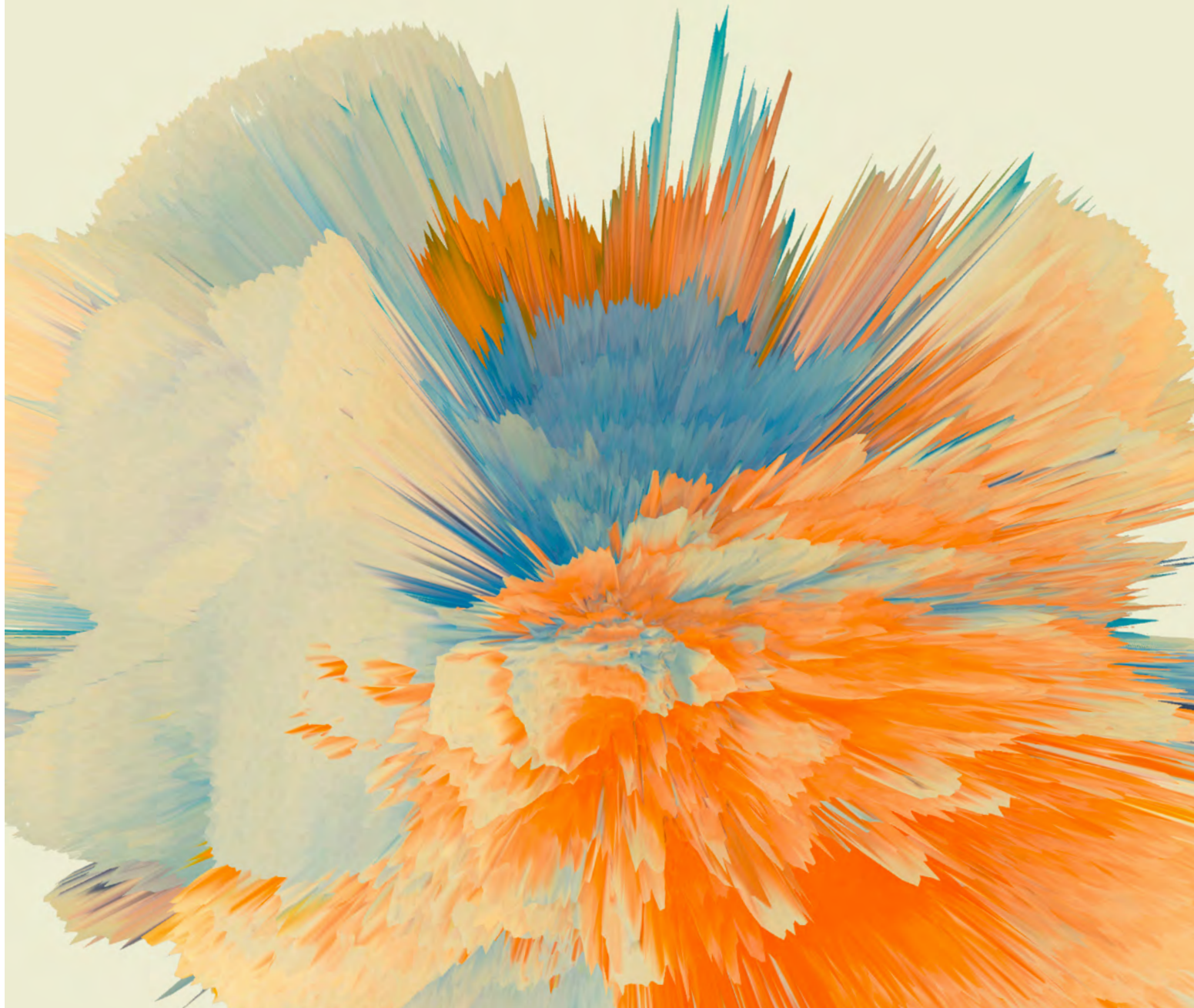
Tämän artikkelin on laatinut Avoimen julkaisemisen kannustimet -työryhmä, jonka on perustanut Avoimen tieteen ja tutkimuksen koordinaatio (AVOTT). Nimensä mukaisesti työryhmämme on valmistellut avoimeen julkaisemiseen liittyviä kannustimia tarkastellen niitä tutkijoiden ja organisaatioiden näkökulmista. Työryhmämme toimi Kannustimet tutkimuksen ja opetuksen vastuullisuuteen ja avoimuuteen -työryhmän alaisuudessa. Se puolestaan on Toimintakulttuurin avoimuus -asiantuntijaryhmän alainen valmisteluverkosto.

Ymmärrämme katsauksessa organisaation melko laajasti siten, että se kattaa sekä korkeakoulut että tutkimuslaitokset. Organisaatioissa toimenpiteet voivat vaihdella organisaation koon ja toiminnan painotusten mukaisesti. Avoimen tieteen kannustimet ymmärrämme keinoina, joilla edistetään

avointa julkaisemista. Niiden päämääränä on tukea ja helpottaa tutkijan työtä sekä meritoitumista. Parhaimmillaan tutkijan tarpeet ja organisaation avoimen tieteen palvelut kohtaavat toisensa.

Esitämme artikkelissa työryhmämme näkemyksen niistä tutkijan kannustimista, joilla avointa julkaisemista saadaan edistettyä organisaatioissa. Lisäksi mietimme niitä palveluita ja välineitä, joilla tätä päämäärää voidaan tukea. Tämä ei ole Avoimen tieteen ja tutkimuksen koordinaation osalinjaus tai suositus, vaan työryhmämme näkemys siitä, mitä se voisi olla. Sen tarkoitus on herättää keskustelua varsinaista linjausta varten.

Toivomme, että artikkeli rohkaisee organisaatioita laatimaan selkeät linjaukset avoimen julkaisemisen kannustimiksi ja mahdollisiksi palkitsemiskäytännöiksi. (Katso myös: Avoimen tieteen ja tutkimuksen koordinaatio, Alaterä ym. 2020.)



AVOIN JULKAISEMINEN

Avoimella julkaisulla tarkoitetaan verkkojulkaisumuotoa, jossa tieteellinen julkaisu on maksutta ja avoimesti kaikkien saatavilla ja hyödynnettävissä. Organisaatio hyötyy avoimesta julkaisemisesta, koska tutkimustuotosten vaikuttavuus lisääntyy. Lisäksi korkeakoulut saavat siitä muun muassa opetus- ja kulttuuriministeriön jakamaa avoimen julkaisemisen julkaisutukea (kerroin 1,2). Rahoitusmallien julkaisukertomia sovelletaan eri tavoin eri korkeakoulusektoreilla (OKM 2019).

Avoimesti julkaistessaan tutkija tukee tieteellisen elämän peruseriaatetta, jonka mukaan tutkittu tieto kuuluu kaikille (esimerkiksi Vesterinen ja Linkola 2021). Tällä hetkellä sellaiset käytännöt, jotka varsinaisesti auttaisivat tutkijaa meritoitumaan avoimesta julkaisemisesta, ovat kuitenkin vielä muotoutumassa.

Avoimen julkaisemisen eittämättömiä hyötyjä sekä tutkijalle että organisaatiolle on muun muassa näkyvyyden, siteerausten ja yhteistyömahdollisuuksien lisääntyminen. Avoin julkaiseminen myös lisää tasa-arvoa maailmalaajuisesti: kaikki potentiaaliset hyödyntäjät pääsevät helpommin tutkittuun tietoon käsiksi (Ross-Hellauer ym. 2022). Esimerkiksi yrityksillä tai tavallisilla kansalaisilla ei ole useinkaan mahdollisuutta päästä vapaasti lukemaan maksumuurien takana olevia julkaisuja.

Yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen näkökulmasta on hyvä huomioida, että tiedon tulisi olla saatavilla myös oikeassa muodossa. Yritysten edustajat eivät aina ymmärrä tieteellisten artikkeleiden käsitteitä tai heidän aikansa ei yksinkertaisesti riitä niihin perehtymiseen. Tällöin puhutaan niin sanotusta kielimuurista (englanniksi *language barrier*). Siksi on tärkeää, että eri käyttäjäryhmiä varten löytyy myös yleiskielellä kirjoitettuja artikkeleita, joita lukemalla voi nopeasti omaksua tärkeimmät tutkimustulokset.

AVOIMEN TIETEEN JA TUTKIMUKSEN KÄYTÄNNÖT TUTUIKSI

Avoimesti julkaistessaan tutkija hyötyy pelkätään siitäkin, että avoimen tieteen ja tutkimuksen käytänteet tulevat hänelle tutuiksi. Näitä ovat esimerkiksi lisenssit, pysyvät tunnisteet, ORCID-tutkijatunniste, asiasanojen ja metadatan tärkeys sekä aineistojen avaaminen.

Tutkijan kannattaa luoda itselleen ORCID-tutkijatunniste, hyödyntää sitä julkaisemissaan artikkeleissa ja ylläpitää omaa julkaisuluetteloaan ORCID-profiilisivullaan. Samoin tutkijan kannattaa julkaista sellaisissa kanavissa, jotka tarjoavat pysyvät tunnisteet julkaistuihin artikkeleihin. Tunnisteita hyödynnetään tiedonkeruussa ja tiedeviestinnässä. Niitä käyttämällä tutkija voi edistää meriittien kertymistä omiin julkaisuihinsa.

Avoimesti julkaistessaan tutkija tukee tieteellisen elämän peruseriaatetta, jonka mukaan tutkittu tieto kuuluu kaikille.

Organisaatio pystyy tukemaan tutkijaa tiedottamalla ja neuvomalla tiedeyhteisössä. Organisaatiolla voi olla omia julkaisualustojaan ja -arkistojaan, joissa avoimen julkaisemisen hyvät käytännöt on huomioitu. Lisäksi organisaatio huolehtii tiedonvälityksestä eri järjestelmien välillä esimerkiksi julkaisutiedonkeruussa ja tieteellisen tiedon näkyvyydessä, esimerkiksi keräämällä tietoa kansalliseen *Tiedejatutkimus.fi*-portaaliin. Organisaatio auttaa tarvittaessa myös kirjoittaja- ja julkaisumaksujen hallinnassa sekä rinnakkaistallentamisessa.

JULKAISUKANAVAT JA NÄKYVYYDEN LISÄÄMINEN

Sopivia julkaisukanavia on nykypäivänä lukematon määrä, ja valinnan vaikeus saattaa yllättää tutkijan. Hänen kannattaakin kiinnittää huomiota julkaisukanavan valintaan ja suosia avoimuuden mahdollistavia julkaisukanavia. Tämä edistää laajempaa näkyvyyttä ja mahdollistaa rahoittajan ehtojen täyttämisen.

Organisaatio voi tukea tutkijaa julkaisukanavien valinnassa monin tavoin. Tällaisia

keinoja ovat esimerkiksi infotilaisuuksien ja webinaarien järjestäminen, saalistajalehtiä listaavien tietokantojen hankkiminen tai saataville saattaminen sekä neuvontapalvelut. Useissa korkeakouluissa kerätään vuosittaisia tilastoja kaikista käytössä olleista julkaisukanavista. Näihin tutustumalla tutkijan on helppo saada käytännön esimerkkejä tarjolla olevista julkaisukanavista.

Avoimia julkaisuja on helppo jakaa sosiaalisen median kanavissa. Tutkija voi tuoda esiin omia julkaisujaan sosiaalisessa medias- sa, sillä avoin julkaisu saavuttaa aktiivisuuden seurauksena laajemman lukijajoukon. Organisaatio voi tukea tutkijaa sosiaalisen median kanavien hyödyntämisessä ja viestiä itse uusista avoimista julkaisuista.

AVOIMEN JULKAISEMISEN RAHOITUSKÄYTÄNNÖT

Kuten kaikki julkaiseminen, myös avoin julkaiseminen maksaa. Yleisimmin sitä rahoitetaan kirjoittajamaksuilla. Rahoituskäytännöt vaihtelevat eri julkaisumalleissa. Kultaisen reitin avoimessa julkaisemisessa artikkeli os-

Hybridijulkaisemisessa ongelmaksi muodostuu niin sanottu *double dipping* -ilmiö, jossa organisaatio maksaa ensin julkaisun tilausmaksun ja sitten vielä uudelleen avoimen artikkelin artikkelimaksun.

tetaan avoimeksi maksamalla artikkelimaksu eli APC-maksu (*article processing charge*). Hybridijulkaisemisessa artikkeli ostetaan samaan tapaan avoimeksi, mutta se ilmestyy lehdessä, joka muutoin on tilausmaksullinen. Tällainen lehti ei siis ole avoin.

Artikkelimaksut ovat usein kalliita, joten tutkijalla ei yleensä ole varaa maksaa niitä itse. Tätä pulmaa on yritetty ratkaista monin tavoin. Esimerkiksi kansallinen Finelib-konsortio on neuvotellut kustantajien kanssa alennuksia artikkelimaksuihin tai jopa niiden poistamisesta kokonaan tutkijoilta. Tämäkään ei ratkaise kaikkia pulmia. Jos artikkelimaksut sisällytetään lehtipakettien hintaan, käytön kustannukset nousevat suhteellisen korkeiksi vähemmän julkaisevissa organisaatioissa. Lisäksi organisaatiot saattavat joutua neuvottelemaan myös itse kustantajakohtaisia avoimen julkaisemisen sopimuksia.

Tutkijan näkökulmasta avoimen julkaisemisen sopimukset ovat kannustin julkaista

avoimesti. Organisaation näkökulmasta niissä on kyse palvelusta, jolla avointa julkaisemista lisätään. Hybridijulkaisemisessa ongelmaksi muodostuu niin sanottu *double dipping* -ilmiö, jossa organisaatio maksaa ensin julkaisun tilausmaksun ja sitten vielä uudelleen avoimen artikkelin artikkelimaksun. Tämän vuoksi hybridijulkaisemisesta halutaan päästä eroon. Tähän tähtää esimerkiksi eurooppalaisen tiederahojattajien yhteenliittymä cOAlition S. Suomessa Plan S -ohjelman taustaorganisaatioon kuuluu Suomen Akatemia.

Organisaatio tukee tutkijaa kertomalla käytettävissä olevista avoimen julkaisemisen rahoituskäytännöistä. Näihin kuuluvat esimerkiksi kirjoittaja- ja käsittelymaksut, niihin liittyvät alennukset ja sopimukset sekä tekninen neuvonta ja tuki. (Avoimen tieteen koordinaatio, Nikkanen ym. 2022.) Yleensä organisaatio hoitaa myös maksuliikenteen. Organisaatioiden asiantuntemus auttaa tut-

kijaa valitsemaan laadukkaita kanavia, jotka mahdollistavat välittömän avoimen saataavuuden kustantajan palvelussa tai rinnakkaistallentamalla.

Organisaatioiden näkökulmasta vallitsevat rahoituskäytännöt ovat kuitenkin hankalia. Eri rahoittajilla on eri säännöt muun muassa siitä, voidaanko artikkelimaksut sisällyttää hankkeen kuluiksi. Joka tapauksessa kustannuksen tulee syntyä hankkeen aikana, mutta julkaisut ilmestyvät kuitenkin usein vasta tutkimushankkeen päätyttyä. Vastaavasti jos organisaatiot varaavat erillisen määrärahan avoimen julkaisemisen maksuja varten, raha on pois muusta toiminnasta.

RINNAKKAISTALLENTAMINEN

Useat tutkimusrahoittajat edellyttävät tutkimustulosten avointa julkaisemista. Rinnakkaistallentaminen on tähän yksi väylä, ja myös monet organisaatiot edellyttävät sitä. Rinnakkaistallennettu julkaisu on avoimesti saatavilla, mahdollisesti viiveellä, mutta täyttää näin useimpien rahoittajien vaatimukset.

Rinnakkaistallentamisessa organisaatio palvelee tutkijaa esimerkiksi antamalla tietoa rahoittajien edellyttämistä aikatauluista ja kustantajien vaatimuksista. Se voi myös tarjota opastusta rinnakkaistallentamiseen tai jopa rinnakkaistallentamisen palvelun ja pitkäaikaissaatavuuden julkaisuarkistossa.

AVOIN VERTAISARVIOINTI JA TOIMITUSKUNTATYÖ

Kun arvioidaan tutkijan työtä, hänen meriiteinään voidaan pitää paitsi avointa julkaisemista myös esimerkiksi avointa vertaisarviointia ja toimituskuntatyötä. Parhaimmillaan avoin vertaisarviointi edistää hyvien tieteellisten käytäntöjen toteutumista tiedejulkaisemisessa, koska se lisää arvioinnin vastuullisuutta ja läpinäkyvyyttä.

Avoin vertaisarviointi monine eri muotoineen on Suomessa vielä suhteellisen harvinaista, mutta organisaatiot voivat silti kannustaa tutkijoitaan osallistumaan myös siihen (Jytilä ja Laakso 2019). Organisaation on hyvä mahdollistaa se, että tutkija pystyy lisäämään tiedon tekemästään avoimesta vertaisarvioinnista tutkimustietojärjestelmään tai vastaavaan palveluun. Mikäli organisaatiolla on julkaisualustapalveluita, niissä mahdollistetaan myös avoin vertaisarviointi. Arvioinneista kerätään kattavasti tietoa ja toiminta huomioidaan meritoitumisessa.

Toimiminen avointen lehtien toimituskunnissa voi meritoida tutkijaa. Se voi lisäksi auttaa ottamaan haltuun ja soveltamaan avoimen tieteen julkaisukäytäntöjä, kuten pysyviä tunnisteita ja lisenssejä. Organisaatio pystyy kannustamaan tutkijaa työskentelemään toimituskunnissa antamalla tähän esimerkiksi työaikaa. Se voi myös tarjota julkaisualustan avoimille julkaisuille ja taata niiden pitkäaikaisen saatavuuden.

Avoimen julkaisemisen kautta saatuja hyötyjä ja kannusteita tutkijan näkökulmasta sekä esimerkkejä organisaation tuottamista tarvittavista palveluista tutkijan tueksi

SAATU HYÖTY TUTKIJAN NÄKÖKULMASTA (KANNUSTIN TAI MERITOITUMINEN)	ORGANISAATION TARJOAMAT PALVELUT
Avoin julkaiseminen	
<ul style="list-style-type: none"> helppo informaation saanti pysyvät tunnisteet apuna (esimerkiksi ORCID) 	<ul style="list-style-type: none"> tiedottaminen ja neuvonta avoimen julkaisemisen palvelut (esimerkiksi alustat ja arkistot)
Julkaisukanavan valinta	
<ul style="list-style-type: none"> oman artikkelin saanti laadukkaaseen julkaisukanavaan 	<ul style="list-style-type: none"> apu laadukkaiden kanavien tunnistamiseksi ja saalistajalehtien välttämiseksi organisaation omat julkaisualustat
Rahoituskäytännöt	
<ul style="list-style-type: none"> oman artikkelin saaminen avoimeksi ja viittausten lukumäärän kasvau 	<ul style="list-style-type: none"> avoimen julkaisemisen sopimukset ja alennukset määräraha avoimen julkaisemisen maksuja varten
Rinnakkaistallentaminen	
<ul style="list-style-type: none"> viittausten lukumäärän kasvu useiden tutkimusrahoittajien vaateiden täyttäminen avoimuudesta saadut palkinnot 	<ul style="list-style-type: none"> palvelut ja apu rinnakkaistallentamiseen
Avoin vertaisarviointi	
<ul style="list-style-type: none"> kokemus vertaisarviointityöstä ja siitä meritoituminen 	<ul style="list-style-type: none"> tietojärjestelmät tietojen tallentamiseen resurssien osoittaminen vertaisarviointiin
Toimituskuntatyö	
<ul style="list-style-type: none"> kokemus toimituskuntatyöstä ja siitä meritoituminen 	<ul style="list-style-type: none"> tietojärjestelmät tietojen tallentamiseen resurssien osoittaminen toimituskuntatyöhön palvelut avointen lehtien julkaisemiselle
Palkitseminen	
<ul style="list-style-type: none"> rahalliset tai ei-rahalliset palkinnot 	<ul style="list-style-type: none"> prosessit palkitsemis- ja meritoitumiskäytännöille huomiointi tutkijanuralla etenemisessä

Apurahakaudella ei aina ole samanlaisia tilaisuuksia julkaisuiden avaamiseen kuin yliopiston palkattuna tutkijana.

PALKITSEMINEN AVOIMEN TIETEEN EDISTÄMISESTÄ

Tutkijaa voidaan kannustaa avoimuuteen joko rahallisten tai muiden palkintojen avulla. Niillä osoitetaan tutkimusyhteisölle, että tieteen avaamiseen eteen tehtyä työtä arvostetaan. Tutkijaa voidaan kannustaa avoimen tieteen edistämiseen erilaisin kuniaosoituksin, kuten avoimen tieteen edistäjä -palkinnoilla tai muilla vastaavilla huomionosoituksilla.

Tutkijalla on mahdollisuus tehdä näkyväksi omaa työtään, jota hän on tehnyt avoimen tieteen edistämiseksi esimerkiksi osana ansioluetteloaan. On kuitenkin huomioitava tutkijan mahdollisuudet avoimen tieteen edistämiseen, koska esimerkiksi apurahakaudella ei aina ole samanlaisia tilaisuuksia julkaisuiden avaamiseen kuin yliopiston palkattuna tutkijana (Satama ja Nissin 2022).

Korkeakouluissa voidaan maksaa tutkijoille erillisiä julkaisupalkkioita esimerkiksi sen mukaan, kuinka paljon he ovat julkaisseet. Palkkioiden käyttämistä tulisi silti

tarkastella suhteessa tutkijan vastuulliseen arviointiin. Usein julkaisupalkkiot ovat perustuneet Julkaisufoorumin luokituksiin tai muihin vastaaviin indikaattoreihin, jotka eivät sovellu yksittäisen tutkijan arvottamiseen (Julkaisufoorumi).

Avoimen julkaisukanavan valinta tai julkaisun avaaminen vaatii usein tutkijalta ylimääräistä selvitystyötä. Siksi julkaisuiden avaamiseen tai julkaisukanavan valintaan voidaan tarvittaessa osoittaa käytettäväksi työaika osana työaikasunnittelua.

KANNUSTIMET EDISTÄVÄT AVOIMUUTTA

Organisaation tarjoamat avoimen julkaisemisen kannustimet ja palvelut tukevat julkaisemista. Avoimesta julkaisemisesta hyöttyy kuitenkin sekä tutkija että organisaatio, minkä vuoksi kannustimia avoimen tieteen edistämiseksi tulee kehittää.

Kaiken julkaisemisen tavoin myös avoin julkaiseminen maksaa. Julkaisumaksuihin perustuva avoin julkaiseminen kansainvä-

listen suurten kaupallisten kustantajien palveluissa on tällä hetkellä kallista. Se voi olla työlästäkin jo yksin eri julkaisijoiden ja kustantajien teknisten prosessien takia.

Kannustimilla ja palveluilla mahdollistetaan tutkijalle avoimen julkaisemisen toteuttaminen. Tutkija voi saada tukea artikkelimaksuihin, julkaisukanavan valintaan ja rinnakkaistallentamiseen tai tutkijaa voidaan palkita avoimen tieteen edistämisestä. Organisaation kannattaa osoittaa resursseja avoimeen julkaisemiseen, koska se edistää tiedettä, lisää tieteen näkyvyyttä, lisää organisaation rahoitusta ja tukee avoimen tieteen julistuksen toteuttamista.

—
Riitta Koikkalainen on tietoasiantuntija Kansalliskirjastossa.

Seliina Päällysaho on tutkimuspäällikkö Seinäjoen ammattikorkeakoulussa.

Markku Roinila on johtava tietoasiantuntija Helsingin yliopiston kirjastossa.

Tomi Rosti on tietoasiantuntija Itä-Suomen yliopiston kirjastossa.

Hanna Värri on informaatikko Jyväskylän yliopiston Avoimen tiedon keskuksessa.

LÄHTEET

- Satama, M. ja Nissin, L. (2022): Onko tiede avointa kaikille? Katsaus tiedeinstituuttien tutkijoiden tilanteeseen. ThinkOpen 2022-02-15. Luettu 29.3.2022. Saatavilla: <https://blogs.helsinki.fi/thinkopen/tiedeinstituutit-ja-avoin-tiede/>
- Avoimen tieteen ja tutkimuksen koordinaatio, Alaterä, A. ym. (2020): Tutkimusjulkaisujen avoimen saatavuuden suositukset tutkimusorganisaatioille. Vastuullisen tieteen julkaisusarja. <https://doi.org/10.23847/isbn.9789525995367>
- Avoimen tieteen koordinaatio, Nikkanen, J. ym. (2022): Avoimen julkaisemisen tekniikkaa ja teknologiaa koskevat suositukset. Luettu 29.3.2022. <https://docs.google.com/document/d/1gFfomcVTekZco3f14HFNeHFP9TCti3uq/edit>
- Julkaisufoorumi. Luettu 29.3.2022. Saatavilla: <https://julkaisufoorumi.fi/fi/julkaisufoorumi-0>
- Jytilä, R. ja Laakso, M. (2019): Selvitys avoimesta vertaisarvioinnista kotimaisen tiedejulkaisemisen kentällä. Tieteellisten seurain valtuuskunnan verkkojulkaisu. <https://doi.org/10.23847/978-952-599516-9>
- Ross-Hellauer, T., Reichmann, S., Cole, N. L., Fessl, A., Klebel, T. ja Pontika, N. (2022): Dynamics of cumulative advantage and threats to equity in open science: a scoping review. Royal Society Open Science: 9:211032. <https://doi.org/10.1098/rsos.211032>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö (2019): Korkeakoulujen rahoitusmalli. Luettu 29.3.2022. <https://okm.fi/-/korkeakouluille-uusi-rahoitusmalli>
- Vesterinen, A.-M. ja Linkola, H. (2021): Suurten tutkimusrahoittajien cOAlition S suosittaa avointa julkaisemista kirjoille ja ojentaa käden tiedemaailmalle. ThinkOpen 2021-09-14. Luettu 29.3.2021. <https://blogs.helsinki.fi/thinkopen/plan-s-kirjoille-ja-lisenssit/>